

Asia: VN/27065/2023

Lausuntopyyntö ehdotuksesta poliisin tietojenvaihtoa koskevan lainsäädännön muuttamisesta

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi poliisilain, henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa annetun lain, henkilötietojen käsittelystä Rajavartiolaitoksessa annetun lain, rajavartiolaitoksen hallinnosta annetun lain, rikostorjunnasta Tullissa annetun lain, henkilötietojen käsittelystä Tullissa annetun lain sekä henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa annetun lain muuttamisesta

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Rikosuhripäivystys (RIKU) lausuu asiassa vain poliisilain osalta.

RIKUn käsityksen mukaan jo nykyisin voimassa olevaa poliisilain 4 luvun 3 §:ää tulkitaan siten, että se koskee sanamuodostaan riippumatta kaikkia yksityisiä tahoja, eikä vain pykälässä erikseen mainitusti vain sellaisia tahoja, joita velvoittaa yritys-, pankki- tai vakuutussalaisuus. RIKU on saanut poliisilta tiedonsaantipyynnöjä asiakaskirjauksista, joissa vedotaan ko. säännökseen. Myös hallituksen esityksessä (HE 57/1994) todetaan tarve yleissäännökselle, jolla murretaan lainmukainen salassapitovelvollisuus (yritys-, pankki- tai vakuutussalaisuus). Eli kysymys on ns. yleissäännöksestä.

Pykälää muutettaessa voisi olla tarpeen - ennen kaikkea epäselvyyksien minimoimiseksi - mainita vielä erikseen tuo aikaisemmassa hallituksen esityksessä todettu ja sanoa suoraan, että kysymys on yleissäännöksestä, joka koskee kaikkia yksityisiä yhteisöjä, vaikka näiden osalta kysymys ei olisikaan yritys-, pankki- tai vakuutussalaisuuksista. Etenkin, kun ehdotetaan myös mahdollisuutta asettaa sakon uhka.

RIKU on oikeusministeriön rahoittama yleisten rikosuhripalveluiden tuottaja Suomessa. Toiminta perustuu EU:n rikosuhridirektiiviin, joka edellyttää jäsenvaltioita järjestämään maksuttomat rikosten uhrien yleiset palvelut. RIKU tarjoaa matalan kynnyksen tuki- ja neuvontapalveluita pääasiassa rikosten uhreille sekä heidän läheisilleen ja rikosasioiden todistajille rikosprosessin aikana. Apua tarjotaan erilaisin menetelmin esimerkiksi henkilökohtaisilla tapaamisilla, puhelimitse ja verkkopalveluina.

Lisäksi RIKUssa on ihmiskaupan uhrien auttamistyön erityistukipalvelu. Palvelun tuottaminen erityistukipalveluna perustuu siihen, että heikossa ja haavoittuvassa asemassa olevien epäiltyjen ihmiskaupan tai sen lähirikosten uhrien auttaminen vaatii erityisosaamista ja usein pitkäkestoista apua ja tukea. Erityistukipalvelun asiakkaista 77 % hakeutui vuonna 2024 palveluun itsenäisesti, ennen yhteydenottoa viranomaisiin. Tämä saattoi johtua esimerkiksi siitä, että uhri ei uskaltanut ilmoittaa rikoksesta viranomaisille ja halusi pohtia tätä mahdollisuutta sekä sen seurauksia ennen päätöstä rikosilmoituksen tekemisestä. Valtaosa näistä asiakkaista päätyi RIKUn tuella ja avustamana lopulta tekemään rikosilmoituksen. Tämä matalan kynnyksen palveluiden merkitys piilorikollisuuden paljastumisessa on tunnustettu sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Vuonna 2023 erityistukipalvelu voitti suureksi osaksi tästä syystä kansallisen rikosentorjuntakilpailun.

RIKUn tehtävään ei kuulu selvittää epäiltyjä rikoksia, eikä esimerkiksi seksuaalirikoksissa käydä läpi asiakkaan kanssa tarkkaa tapahtumien kulkua. Asiakasta ennen kaikkea neuvotaan ja ohjataan eteenpäin käytännön asioissa. He saavat myös emotionaalista tukea keskusteluapuna. Asiakkaille esimerkiksi kerrotaan rikosprosessin etenemisestä, mitä kuulustelussa ja oikeudenkäynnissä tapahtuu sekä varmistetaan, että asiakkailla on oikeusavustaja, mikäli kysymys ei ole vähäisestä rikoksesta, johon tämä ei sellaista edes muutoin kuin itse maksavana saisi.

RIKUn asiakasrekisteriin kirjataan tietoja tietosuojaselosteen mukaisesti ja vain siltä osin, kuin ne ovat tarpeen asiakkaan auttamiseksi, eli kirjattavien tietojen osalta pyritään minimoimaan tiedon määrää. Kuitenkin edellä mainitussa ihmiskaupan uhrien auttamistyössä asiakkaiden asioita joudutaan selvittämään enemmän, koska asiakkaat ovat yleensä tietämättömämpiä suomalaisesta oikeusjärjestelmästä ja heidän voi olla vaikea luottaa järjestelmään. Tämä näkyy myös tarkempina kirjauksina asiakasrekisterissä.

RIKUn kaltaisten matalan kynnyksen tukipalveluiden toiminta perustuu luottamussuhteeseen asiakkaan kanssa, ja asiakkaille kerrotaan, että keskustelut ovat luottamuksellisia. Esimerkiksi lähisuhdeväkivallan uhrille voi olla tärkeää, että hän voi kertoa kokemuksistaan ilman pelkoa siitä, että hänen kertomansa menee RIKUn kautta viranomaisen tietoon heti tai myöhemmin. Lisäksi erityisesti ihmiskaupan uhrien auttamistyössä rikoksen uhri saattaa tulla RIKUn asiakkaaksi jo siinä vaiheessa, kun hän vielä pohtii, uskaltaako hän ylipäätään ilmoittaa rikoksesta poliisille tai riittävätkö hänen voimavaransa ja jaksamisensa pitkän rikosprosessin läpikäymiseen. Useimmiten uhri päätyy lopulta vasta tuen ja neuvonnan – mihin voi kulua pitkäkin aika – seurauksena tekemään rikosilmoituksen.

Poliisi on pyytänyt RIKULTA tähän mennessä asiakaskirjauksia vain muutaman kerran ihmiskaupparikosten kohdalla ja tällöinkin asiakas on itse suostunut kirjausten antamiseen. Todettakoon, että RIKUn asiakkailla on aina oikeus saada omat kirjauksensa jo tietosuoja-asetuksen nojalla.

Mikäli (täysikäiselle) rikoksen uhrille ei kuitenkaan voi luvata sitä, että hän voi käydä edellä mainittua pohdintaa RIKUn työntekijän kanssa luottamuksellisesti, nostaa se kynnystä hakeutua RIKUn tai muiden matalan kynnyksen palveluiden piiriin. Tällöin ainakin osa näistä tapauksista voi jäädä kokonaan ilmoittamatta, mikä heikentää etenkin piilorikollisuuden ilmituloa. Mikäli on mahdollista, että asiakkaan kertomat asiat päätyvät kirjausten kautta RIKUn ulkopuolelle ilman hänen suostumustaan, RIKUn on nimenomaisesti kerrottava tästä asiakkaille etukäteen ja antaa tälle mahdollisuus joko olla kertomatta tällaisia asioita tai pyytää, ettei RIKU kirjaa näitä asioita lainkaan asiakasrekisteriin. Todettakoon, että kumpikaan näistä vaihtoehdoista ei ole asiakkaan edun mukainen, ja tekisi piilorikollisuuden (mm. lähisuhdeväkivalta, ihmiskauppa) paljastumisesta entistäkin vaikeampaa.

RIKU ymmärtää poliisin tarpeet rikosten selvittämiseksi, mutta katsoo, että rikosten uhrien tavoittamista ja auttamista tulee suojella. Näin ollen ensisijaisesti tulisi pyrkiä siihen, että poliisi pyytää asiakasta itse toimittamaan todisteensa ja myös mahdolliset RIKUn asiakaskirjaukset, jolloin asiakas voi esimerkiksi oman oikeusavustajansa kanssa miettiä kirjausten merkitystä prosessin etenemisen kannalta.

RIKUn asiakasrekisteriin kirjataan tarvittaessa tietosuojaselosteen mukaisesti myös muita asiakasta koskevia tietoja, mikäli se on tarpeen asiakkaan auttamiseksi. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tiedot koskien tiettyssä turvakodissa asumista, asuinpaikkakuntaa, oleskelulupastatusta tai tiettyjä sote-palveluita. Tällaisten yksityisten tietojen päätyminen poliisin asiakirjapyyntöön myötä osaksi esitutkintapöytäkirjaa voi joissain tilanteissa vaarantaa uhrin turvallisuuden, kun ne tulevat kaikille osapuolille julkisiksi.

RIKU katsoo, että vaikka sitä ei voi pitää sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottajana, sen tarjoamien palveluiden tausta-ajatuksena sekä perusteena on lähtökohtaisesti vastaavat yksilön oikeudet ja intressit (oikeus arkaluonteisten tietojen sekä yksilön ja perheen salaisuuksien suojaan). Poliisin tiedonsaannin tarpeellisuus tulisikin harkita myös kolmannen sektorin tuki- ja neuvontapalveluiden osalta sosiaali- ja terveysviranomaisia vastaavasti ja siten, ettei tietoja velvoiteta luovuttamaan niin yleisesti, että luottamus näihin palveluihin vaarantuisi. Tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi pyytämällä asiakaskirjausten sijaan todistus palveluiden piirissä olemisesta (ns. käyntitodistus), johon pyydetäisiin kirjaamaan rekisteristä ilmenevät tietyt tutkittavan rikoksen kannalta tarpeelliset tiedot.

Vähintään, mikäli lakimuutos hyväksytään ja poliisi alkaa pyytää RIKUltä asiakaskirjauksia säännönmukaisesti, tulisi käytännön tutkinnassa huomiota kiinnittää siihen, ettei pöytäkirjaan liitettäisi RIKUn asiakaskirjauksia sellaisenaan vaan ainoastaan ne, mitkä koskevat tutkittavaa rikosta ja ovat rikostutkinnan kannalta relevantteja. RIKU pitää erittäin tärkeänä varmistaa, etteivät asiakirjapyyntöt johda rikostutkinnan kannalta epäolennaisten uhrin yksityisten tietojen päätymiseen muille asianosaisille esitutkintamateriaalin kautta.

Åberg Leena-Kaisa
Rikosuhripäivystys